

Dzeltenā cielava – 2017. gada putns

AINĀRS AUNIŅŠ,
ainars.aunins@lu.lv, autora foto

Radu būšana – tā varētu pirmajā brīdī padomāt ne viens vien dzīves likločos ilūzijas zaudējis cilvēks, uzzinot, ka par 2017. gada putnu izvēlēta dzeltenā cielava *Motacilla flava*. Gan jau tās ietekmīgā radiniece – baltā cielava, ērti iesēdusies LOB emblēmā un būdama Latvijas nacionālais putns, izkārtojusi tai šo godu. Parastam putnam “bez sakariem” jau nekas tāds “nespīd”. Tomēr tie, kas seko līdzī “Gada putna” akcijām, noteikti būs ievērojuši, ka kļūt par gada putnu varētu arī nebūt īpaši iekārojami. Šo godu bieži piešķir sugām, kuru populācijām neklājas labi, tādēļ nepieciešams pievērst sabiedrības uzmanību ar to saistītajām problēmām. Vērigākam žurnāla lasītājam noteikti nebūs arī paslīdējis garām, ka dzeltenā cielava jau vairākkārt nonākusi šā medija uzmanības lokā, lai arī ne gluži galvenās varones lomā. Ikviens raksts, kas stāstījis par Latvijas ligzdojošo putnu uzskaišu rezultātiem vai putnu populāciju skaita pārmaiņām, nav aizmirsis šo košo putniņu ierindot starp sugām, kuru skaits dramatiski samazinājies. Un tā arī ir – kopš 1995. gada, kad sākas monitoringa datu rindas vairumam lauku putnu, dzeltenās cielavas populācija samazinājusies par 95 procentiem. Citiem vārdiem sakot, pērn bija atlikusi vairs tikai divdesmitā daļa no to sākotnējā skaita. Turklāt mēs nezinām, vai skaita samazināšanās nav sākusies jau agrāk. Tieši šis, nevis radniecība ar balto cielavu, bija iemesls dzeltenās cielavas nominācijai par gada putnu.

Dzelteno cielavu nozīmīgākās dzīvotnes ir mitri un slapji zālāji, kuru platības un kvalitāte aizvadītā gadsimta laikā ir dramatiski samazinājušies.

Kā jau sugas latviskais un arī latīniskais (*flava*) nosaukums rāda, dzeltenās cielavas apspalvojumā dominē dzeltenā krāsa. Tai ir dzeltena visa ķermeņa apakšpuse – rīkle, krūtis, sāni un vēders, bet dažām pasugām, kas pie mums gan nav sastopamas, dzeltena ir pat galva. Savukārt ģints nosaukums (*Motacilla*) nozīmē astes kustinātāju (del Hoyo *et al.* 2004), un tas iegūts no visām cielavām raksturīgās astes šūpošanas. Ir vairākas versijas, kādēļ cielavas šūpo asti. Viens uzskats ir, ka astes kustināša-

cielavas cenšas izprovocēt plēsēja, ja kāds ir tuvumā, priekšlaicīgu uzbrukumu, pašas būdamas gatavas no tā izvairīties. Savukārt, ja uzbrukums nav sekojis, ir lielāka drošība, ka ienaidnieka tuvumā nav, un cielavas var nodoties barības meklēšanai. Trešā versija uzskata, ka astes kustināšana ir daļa no medību procesa, cenšoties izbiedēt tuvumā esošos kukaiņus, lai tie nodod savu atrašanās vietu. Cielavai nesagādā grūtības panākt un noķert vairākumu no tiem. Cielavu pētnieki nav vienojušies, kura no versijām

Dzelteno cielavu nozīmīgākās dzīvotnes – mitru un slapju zālāju – platības un kvalitātes samazināšanās Latvijā notiek jau ilgstoši.

na ir daļa no komunikācijas starp cielavām, nododot informāciju par barošanās vietām un apstākļiem. Cits ir saistīts ar novērojumu, ka cielavas vienmēr kustina asti, līdzko ierodas jaunā vietā, un tad periodiski, ik pa laikam. Versijas aizstāvji uzskata, ka tādējādi

ir īstā (del Hoyo *et al.* 2004), un nav arī izslēgts, ka vismaz daļēji tās visas ir patiesas.

Līdzdošanas sezonas laikā dzeltenā cielava ir izteikta kukaiņēdāja. Tai ir trīs galvenās medību stratēģijas. Visbiežāk cielavas barojas, skraidot pa

zemi. Ja tā pamana kādu uz zemes vai auga sēdošu mušīņu, tauriņu, siseni, kāpuru vai citu ēdamu objektu, pieskrien tam klāt un paņem. Ja upuris cielavas tuvošanos pamana pirmais, suga ieslēdz otro barošanās metodi – pakalīdzīšanos un vajāšanu. Ja upuris ceļas spārnos, to dara arī cielava un īsā lidojumā to panāk. Ja upuris ir pietiekami veikls, lai izvairītos no pirmā tvēriena, cielava visbiežāk to neturpina vairs vajāt, bet pievēršas jauna upura meklējumiem. Trešā stratēģija ir upura ķeršana lidojumā, līdzīgi kā to dara mušķērāji, bet šis medību veids novērojams daudz retāk.

Vēl pirms 20 gadiem dzeltenā cielava Latvijā bija pavisam parasta ligzdotāja. Kā tāda tā atzīmēta arī visos 20. gadsimta darbos par Latvijas putniem. Tā bija sastopama gandrīz ikvienā lielākā un nereti arī mazā zālājā vai pat aramzemē, kurā bija kādas mitras iepakas, vai tas atradās ūdens tuvumā. Tagad vietu, kur sastopamas dzeltenās cielavas, palicis maz. Pēdējos gados, apsekojot dažādus zālājus, kurus to īpašnieks pieteicis kā potenciālus bioloģiski vērtīgos zālājus, eksperti dzeltenās cielavas konstatējuši vien nelielā daļā no tiem.

Dzelteno cielavu skaits samazinājies arī citur Eiropā. Kopš 1980. gada Eiropas populācija samazinājusies par vairāk nekā 50% (PECBMS 2016). Tas liecina, ka eksistē kādi plaša mēroga iemesli, kas darbojas ne tikai pie mums, bet ietekmē cielavu populāciju arī citās valstīs. Tomēr novērotā Eiropas populācijas samazināšanās ne tuvu nav bijusi tik strauja, kāda tā ir novērota Latvijā. Turklāt Eiropā novērotais straujākais skaita krituma periods bijis no 20. gs. 80. gadiem līdz 90. gadu vidum, tātad laika periodā, par kuru Latvijas dati nav pieejami, jo mūsu lauku putnu uzskaites uzsāktas tikai 1995. gadā. Tas savukārt liecina, ka papildus plaša mēroga faktoriem eksistē arī Latvijai (vai Baltijai) specifiski faktori, kas padarījuši mūsu dzelteno cielavu populācijas samazināšanos dramatiskāku nekā citur.

Diemžēl ligzdojošo putnu uzskaites var dot informāciju par sugu populācijās notiekošajām pārmaiņām un skaitliski novērtēt to straujumu, bet tās nevar sniegt atbildes uz jautājumu par skaita samazināšanās iemesliem. Tomēr varam mēģināt identificēt ticamākos, balstoties uz informāciju par notikušajām un notiekošajām pārmaiņām dzelteno cielavu dzīvesvietās dažādos tās dzīves cikla periodos.

Dzelteno cielavu nozīmīgākās dzīvotnes – mitru un slapju zālāju – platības un kvalitātes samazināšanās Latvijā notiek jau ilgstoši. Ja pirms apmēram simts gadiem zālāji aizņēma gandrīz trešdaļu valsts teritorijas (Boruks 2004), kas ir vairāk nekā šobrīd visas aktīvās lauksaimniecības zemes kopā, turklāt tie gandrīz visi bija uzskatāmi par “dabiskiem zālājiem”, tad šobrīd dažādas kvalitātes zālāju klātās platības, saskaņā ar Lauku atbalsta dienesta datiem, ir nepilni 470 tūkstoši ha jeb 7% Latvijas teritorijas. No tiem tikai desmitā daļa jeb 47,6 tūkstoši ha atzīti par dabiskiem zālājiem (Rūsiņa 2017). Dažādos laikos zālāju samazināšanās ātrums bijis atšķirīgs. Masveidīga slapjo un mitro zālāju samazināšanās notika, sākot ar 20. gs. 50. gadiem, kad tika uzsākta vērienīga meliorācija, lai paplašinātu mehanizēti apstrādājamās lauksaimniecības zemju platības. Daudzi zālāji šajā laikā tika pārvērtīti aramzemē vai zaudēja savu sākotnējo kvalitāti nosusināšanas dēļ. Pēc neatkarības atgūšanas notika zemes reforma, kuras laikā radikāli mainījās zemes īpašnieku struktūra – kolhozus un sovhozus aizstāja daudzi privātipašnieki, un tie zemes lietojumu mainīja atbilstoši savām vajadzībām. Īpašnieki, kuru atgūtā zeme sastāvēja galvenokārt no zālājiem, bieži vēlēja to vietā ierīkot aramzemes laukus, bet ļoti daudzas platības vienkārši pārstāja apsaimniekot. Kā zināms, Latvijas apstākļos gandrīz visas dabiskiem procesiem pakļautās platības aizaug ar krūmiem un kokiem, tādējādi

Latvijā visbiežāk sastop nominālpasugu *M.f.flava*, sauktu arī par zilgalvas dzelteno cielavu.

ilgtermiņā kļūstot par mežu. Bet ne mežā, ne krūmājos dzeltenās cielavas nedzīvo. Tādējādi sugai piemērotā dzīves platība ievērojami samazinājās. 20. gs. 90. gadu otrajā pusē lauksaimniecība Latvijā sasniedza savu zemāko punktu un tad pamazām sāka atkopties. Tomēr, lai arī pamesto zemju platības vairs nepieauga, jaunā lauksaimniecība bija daudz intensīvāka nekā agrāk. Izmantojot “Eiropas naudas”, kas kļuva pieejamas jau sākot ar gadsimtu miju, zemnieki varēja atļauties arvien jaudīgāku tehniku, un arī konjunktūra globālajos tirgos veicināja aramzemju platību palielināšanu. Un atkal tā notika lielā mērā uz zālāju platību rēķina. Tādējādi visu jauno gadsimtu Latvijā paralēli notikuši divi pretēji procesi, kas abi mazinājuši dzelteno cielavu dzīves telpu, – lauksaimniecības zemju aizaugšana un intensifikācija.

Sugai piemēroto biotopu platības pārmaiņas ir vēl tikai daļa stāsta. Mazinājusies arī atlikušo zālāju

kvalitāte. Tas tādēļ, ka to apsaimniekošana arī ir mainījusies. Sāksim ar ganībām. Lai tās uzturētu, ir nepieciešami lopī, kas tās nogana. Lauksaimniecības pagrimuma laikā 20. gs. 90. gados lopu skaits samazinājās daudzkārtīgi. Bet ganības ir dzelteno cielavu iecienītākā dzīvotne. Pirmkārt tām patīk pati ganību struktūra – nevienmērīga veģetācija, kur zemu nograuztas zāles laukumā mijas ar cinišiem un augstākas veģetācijas laukumiem. Tajās ir augstāki novērošanas posteņi un piemēroti medību laukumi. Tā kā cielavas vislabprātāk barojas uz zemes, lopu iemītās takas, izmīdītās un citas vietas ganībās ar zemu zāli ir ļoti piemērotas šādam medību veidam. Arī paši ganību lopī piesaista un staigājot arī izbiedē kukaiņus, padarot cielavām barošanas efektīvāku. 21. gs. lopu skaits sācis atkal pieaugt, tomēr tas joprojām veido vien trešdaļu no 20. gs. 80. gadu līmeņa. Turklāt pati lopkopība mūsdienās ir atšķirīga. Liela daļa lopu mūžu pavada fermās, bet ganībās nemaz netiek laisti. Tādēļ, neraugoties uz lauksaimniecības

Latvijā, g.k. tās ziemeļaustrumu daļā, ligzdo arī ziemeļu dzeltenā cielava *M.f.thunbergi*. Attēlā redzams šai pasugai piederīgu punu pāris to ligzdošanas vietā Grīvu salā, Rugāju novadā.

statistikā reģistrēto lopu skaita pieaugumu, ganību lopu skaits (un tātad arī pašu ganību platības un kvalitāte) turpina samazināties.

Dzeltenās cielavas apdzīvo arī pļautus zālājus. Lai arī tie nav tik iecienīti kā ganības, tomēr arī tajos var ligzdot, ķert kukaiņus un dzīvot kopumā pieņemami. Tomēr arī pļāvās apsaimniekošana ir ļoti svarīga. Nepļautos zālajos veidojas kūlas slānis, kas apgrūtina cielavu iecienītākos medību veidus, arī pati to veģetācija kļūst augsta, vienveidīga, un tādēļ samazinās kukaiņu daudzveidība un skaits, īpaši tādu, kas noķerami ar cielavu medību metodēm. Viens no Eiropas Savienības lauku atbalsta maksājumu saņemšanas nosacījumiem ir zemju uzturēšana "labā lauksaimniecības stāvoklī". Tas attiecas arī uz zālājiem, un maksājumu saņemšanas nosacījumi prasīja zālāju ikgadēju pļaušanu vai noganišanu. Tomēr līdz šim prasība pēc pļaušanas neietvēra prasību nopļauto zāli savākt un aizvest no pļavas, tāpēc daudzi zemju īpašnieki, lai samazinātu izmaksas, zāli pļaujot, to smalcināja vai pat vienkārši atstāja vālos nenovāktu. Lai arī tas palīdzēja zālājus saglabāt atklātus un apturēt arvien jaunu platību aizgausšanu ar krūmiem, ietekme uz

veģetāciju bija nelabvēlīga. Nopļautā vai smalcinātā zāle veido kūlai līdzīgu mirušās veģetācijas slāni, kas sadaloties mēslo augsni. Rezultātā mainās pļavas veģetācija, tā kļūst vienveidīgāka un nepiemērotāka uz zemes barību meklējošiem putniem un mazinās arī pašas cielavu barības – kukaiņu – daudzums. Tikai nesen tika ieviesta prasība nopļauto zāli no lauka aizvākt, un jācer, ka tas uzlabos atlikušo dzeltenās cielavas dzīvotņu kvalitāti.

Dzeltenās cielavas ir tālais migrants, un Eiropā ligzdojošie putni pārsvarā ziemo uz dienvidiem no Sahāras tuksneša. Lai tur nokļūtu, tām jāpārsēr tāls ceļš, kurā nepieciešamas labas atpūtas un barošanās vietas. It īpaši pirms tuksneša šķērsošanas tām jābūt labā fiziskā kondīcijā. Lai arī pēcligzdošanas periodā dzeltenās cielavas ir mazāk izvēlīgas dzīvesvietas ziņā, tās tomēr priekšroku dod dažādām mitrām un slapjām atklātām platībām, kādu daudzums arvien samazinās ne tikai Latvijā (DGE_{env} 2007). Tādējādi papildus dabiskajiem mirstības faktoriem (plēsēji, slimības utt.) tās ietekmē arī pasliktinājušās barošanās iespējas to migrācijas ceļos, kas savukārt mirstību vēl vairāk palielina (Shurulin_{et al.} 2012; Wood 2008).

Informācijas par sugas dzīvotņu stāvokli ziemošanas vietās Āfrikā nav daudz, tomēr ir zināms, ka tās nelabvēlīgi skārušas klimata pārmaiņas, Sahārai izplešoties un mainoties nokrišņu režīmam savannās un citos zālajos (Bell 2007; Ockendon *et al.* 2012). Līdz ar to arī tur ir mazāk vietu, kur baroties, un palielinās konkurence gan dzelteno cielavu starpā, gan ar citām sugām, kas pretendē uz līdzīgu barību (Bell 2017, 2006). Turklāt Āfrikā tikpat kā neeksistē vides aizsardzības prasības, tādēļ lauksaimniecībā tiek pļauta un plaši izmantota tādas ķīmijas lietošana, kāda Eiropā sen jau ir aizliegta (Ogada 2014). Rezultātā ne tikai tiek iznīcināta barība putniem, bet arī paši putni, būdami starp barības ķēžu tālākajiem posmiem, saindējas ar ķīmijas skarto barību. Tā visa rezultātā ik gadu no siltajām zemēm atgriežas arvien mazāk putnu. Ir pierādīts, ka Āfrikā ziemojošo putnu sugām populāciju pārmaiņu tendences ir daudz nelabvēlīgākas nekā radniecīgām Eiropā ziemojošām sugām (Sanderson *et al.* 2006). Arī dzeltenās cielavas Eiropas populācijas tendence ir nelabvēlīgāka nekā baltajai un pelēkajai cielavai, kurām daļa populācijas ziemo Eiropā un Ziemeļāfrikā (PECBMS 2016).

Kā redzam, iemeslu dzeltenās cielas skaita kritumam ir daudz, un daļa ir ārpus mūsu pašu kontroles. Tomēr, ņemot vērā, ka Latvijas populācijas tendence ir daudz nelabvēlīgāka nekā Eiropā kopumā, mums nevajadzētu aizbildināties, ka šo samazināšanos nevaram ietekmēt. Ir jānovērš tie nelabvēlīgie faktori, kuru dēļ Latvijā samazinās dzelteno cielasu dzīvotņu platības, bet to iespējams izdarīt, pareizi organizējot atbalstu dabai draudzīgai lauksaimniecībai. Galu galā, tieši tam formāli ir paredzēta ļoti liela daļa t.s. Eiropas naudas lauku attīstībai, vajadzētu to tikai atbilstoši izmantot.

Nobeigumā atgriezoties pie dzeltenās cielasu radurakstiem, jāteic, tie ir visai sarežģīti un īstas skaidrības zinātniekiem nav joprojām. Vēl nesēn tika uzskatīts, ka dzeltenajai cielasai ir 17 pasugas un vēl vairākas starpformas, kuru kopējais izplatības areāls sniedzas no Portugāles rietumos līdz Aļaskas rietumdaļai austrumos (del Hoyo *et al.* 2004). Lai visu padarītu vēl sarež-

ģītāku, izrādījās, ka daļai šo pasugu DNS radniecība ar atsevišķām citroncielasu pasugām ir lielāka nekā ar citām dzeltenās cielasu pasugām (Voelker 2002). Nesēn suga tika sadalīta divās atsevišķās sugās – rietumu dzeltenā cielasai ar 12 pasugām, starp kurām ir arī visas Latvijā konstatētās, un austrumu dzeltenā cielasai *Motacilla tschutschensis* ar piecām pasugām (Clements *et al.* 2016). Tomēr var paredzēt, ka nākotnē mūs gaida vēl jaunas atklāsmes cielasu sistemātikā, kas varbūt pat palielinās Latvijā reģistrēto sugu skaitu.

Latvijā visbiežāk sastopamā pasuga *M.f.flava*, sauktu arī par zilgalvas dzelteno cielasu, pie kuras pieder vairākums Latvijā ligzdojošo dzelteno cielasu. Daudz retāk, g.k. Latvijas ziemeļaustrumu daļā, ligzdo arī ziemeļu dzeltenā cielasai *M.f.thunbergi*, bet ceļošanas laikā 4 reizes sastapta arī melngalvas cielasai *M.f.feldegg* un vismaz vienreiz arī pasugu starpforma Rumānijas cielasai *M.f.dombrowskii* (Anon. 2017).

Nesēn izvesti dzeltenās cielasu mazuli nemaz neatgādina cielasu, tādēļ to atpazīšana var sagādāt grūtības.

Literatūra

- Anon. 2017. Putni Latvijā un pasaulē. www.putni.lv (apmeklēts 17.01.2017)
- Boruks A. 2004. Dabas apstākļi un to ietekme uz agrovīdi Latvijā. Latvijas Republikas Valsts Zemes dienests. Rīga, 200 lpp.
- Bell C.P. 2017. Seasonality and Time Allocation as Causes of Leap-Frog Migration in the Yellow Wagtail *Motacilla flava*. *J. Avian Biol.* 27: 334–342.
- Bell C.P. 2007. Climate change and spring migration in the Yellow Wagtail *Motacilla flava*: an Afrotropical perspective. *J. Ornithol.* 148: 495–499.
- Bell C.P. 2006. Social interactions, moult and pre-migratory fattening among Yellow Wagtails *Motacilla flava* in the Nigerian Sahel. *Malimbus* 28: 69–82.
- del Hoyo J., Elliott A., Christie D.A. (Eds.). 2004. Handbook of the Birds of the World - Volume 9: Cotingas to Pipits and Wagtails. Lynx Edicions.
- Clements J.F., Schulenberg T.S., Iliff M.J., Roberson D., Fredericks T.A., Sullivan B.L., Wood C.L. 2016. The eBird/Clements checklist of birds of the world: v2016. Downloaded from <http://www.birds.cornell.edu/clementschecklist/download/>
- DGEnv. 2007. LIFE and Europe's wetlands. Restoring a vital ecosystem. European Commission, Directorate-General for the Environment.
- Ockendon N., Hewson C.M., Johnston A., Atkinson P.W. 2012. Declines in British-breeding populations of Afro-Palaeartic migrant birds are linked to bioclimatic wintering zone in Africa, possibly via constraints on arrival time advancement. *Bird Study* 59: 111–125.
- Ogada D.L. 2014. The power of poison: pesticide poisoning of Africa's wildlife. *Ann. N. Y. Acad. Sci.* 1322: 1–20.
- PECBMS 2016. Trends of common birds in Europe, 2016 update: <http://www.ebcc.info/index.php?ID=612> (apmeklēts 17.01.2017).
- Rūsiņa S. (red.) 2017. Aizsargājamo biotopu saglabāšanas vadlīnijas Latvijā. 3. sējums. Dabiskās pļavas un ganības. Dabas aizsardzības pārvalde, Sigulda.
- Sanderson F.J., Donald P.F., Pain D.J., Burfield I.J., van Bommel F.P.J. 2006. Long-term population declines in Afro-Palaeartic migrant birds. *Biol. Conserv.* 131: 93–105.
- Shurulinkov P., Chakarov N., Daskalova G. 2012. Blood parasites, body condition, and wing length in two subspecies of yellow wagtail (*Motacilla flava*) during migration. *Parasitol. Res.* 110: 2043–2051.
- Voelker G. 2002. Systematics and historical biogeography of wagtails: dispersal versus vicariance revisited. *Condor* 104: 725.
- Wood B. 2008. Yellow Wagtail *Motacilla flava* migration from West Africa to Europe: pointers towards a conservation strategy for migrants on passage. *Ibis* (Lond. 1859) 134: 66–76.

Summary

Yellow Wagtail – Bird of the Year 2017 /Ainārs Auniņš/

Western Yellow Wagtail *Motacilla flava* has been chosen as the Bird Of The Year 2017 in Latvia. Its breeding population has declined by 95% during the last 20 years.